

Fotó: Kállay Kotász Zoltán

Levél Rodostóból Irodalom a transznacionális „kultúra” fogságában

„Bábel” értelme J. G. Hamann, a 18. századi jeles német gondolkodó szerint nem merülhet ki az egekbe törő ember büntetésének magyarázatával. Isten a nyelvek „összezavarásával”, a többnyelvűséggel egyszersmind lehetőséget is adott az emberek kezébe (szájába), a párbeszéd, a megértés, a Másikra való nyitottság lehetőségét. Mintha a kinyilatkoztatás eme olvasatával Suhai Pál is birtokába jutott volna valami titoknak, amit (a beszélgetés léte-remtő funkcióját) manapság oly kevesen igyekeznek megérteni. Meglepően tág horizontú (Gorgiásztól Lévinasig, Batsányitól Deák Lászlóig, a szociográfiáitól a hermeneutikai kérdésfelvetésig ívelő) esszéi-irodalmi levelei bármilyen témáról szóljanak is, végső soron ezt a gondolatot variálják, ebből indulnak ki, miközben a szerző életébe is bepillantást engednek, egyéni látásmódját és stílusát is megcsillantják.

Levél Rodostóból¹

8. April, 2007.

Édes Néném! Van olyan érzésem, hogy már nem fogja otthon találni levelem. Azért csak leírom – talán holnapig nem veszít érvényéből. Amit a tegnapi es(e)tről mondott, az valóban elkeserítő. De megerősít véleményem-

ben: a minőség elvének fontosságában. Tudomásom szerint édes Néném sem képvisel mást, s (egyelőre legalábbis) nem akar darálthús vagy fásirozott lenni. (Pedig milyen könnyű előállítani egy ilyen ételt: egy kis karriervágy, jó adag megfelelési kényszer, csipetnyi opportunizmus, kellő önimádat, s máris kész a szervírozható hidegtál!) A mai mediatiszt világból nagyon könnyű valaminek, így a művészetnek is a látszatát kelteni. ... Kellenek az olyan fórumok (helyi fórumok is), amelyek csak és kizárólag a minőségnek adnak teret. Különben minden belemegy a nagy moslékba, s az ember (a fogyasztóiság nagyobb dicsőségére) disznóként zabálhatja a közös vályúba döntött, enyhén szólva is vegyes kosztot. Ha nem az érték a kiválasztás alapja, akkor mi? ...édes Néném, csak a meggyőződésére hallgasson, az illetékes „kartársat” pedig (ha kell, erőszakkal is!) tartsa távol a kameráktól. Hiba lenne őt műsorra tűzni...

Hogy világos legyen a mondani-valóm, még egy-két mondatot hozzatennék az eddigiekhez. Egyáltalán nem tartom bajnak a helyi média vagy az Internet által teremtett kommunikációs lehetőségek meglétét. Jó, hogy vannak ilyen fórumok is ma már. (Ha nem lennének, ki kellene találni őket.) De senki ne gondolja, hogy az itt vagy

bárhoz elért publicitás önmagában már értéket is jelent. Az egészen más. Nincs köze sikerhez vagy sikertelenséghez, „társalkodási konvencióhoz”, ahhoz sem, ki mit gondol magáról. Az érték nem demokratikus valami. Nem lehet mással, mint tehetséggel és munkával létrehozni. Mindezekből következően manapság különösen nagy a kritika (s értelemszerűen egy szerkesztő) felelőssége... A diverzitás nagy érték, virágozzék is száz virág, de a gyom ne. A kertet valamirevaló kertész megműveli. Ami jórészt azt jelenti, hogy megítél, válogat, nem bíz mindent a véletlenre (inkább igyekszik a véletlent hálójába fogni). Valahogy így kellene munkálkodnia a közművelődés, a kultúra munkásainak is. ...

Édes Néném! Kertészi és ornitológusi munkájához (s majd' elfelejtem: szakácsnői hivatásához) a főntiek értelmében kívánok sok sikert. Egységünkre pedig s renoménkra vigyázzunk: P. S.

Irodalom a transznacionális „kultúra” fogságában²

Annak idején Esterházy Péter Ottlik iránti hódolata kifejezéseként

1 Az írások Suhai Pál: *Bábéli adományok* című könyvében olvashatók (megjelent: Napkút Kiadó, 2011).

2 Első megjelenése a Kortárs, 2009/5. számában, *Irodalom a transznacionális „kultúra” világában* címmel.

(és születésnapj köszöntő gyanánt) az *Iskola a határon* teljes szövegének lemásolását választotta az elkötelezettség kinyilvánítására. Hogy egyetlen lapra, egymás tetejébe írta a sorokat és oldalakat, erről most ne beszéljünk – eme önmagában bizonyára méltánylandó gesztusról, mint valami korszakalkotó irodalmi tetről, sőt „műről” az ún. posztmodern kritika nem győzött és ma sem győz eleget fecsegni. De már a tankönyvírás is: a „posztmodern” tankönyvírás (mert ma már ilyen is létezik). Ez, hittértői buzgalomban, az „új” felkent papjaként a médiára jellemző kódok és „olvasásmódok” adaptációját tartja a maga – és áldásos közreműködésével az irodalom tantárgy – egyik legfontosabb és legaktuálisabb feladatának. Törekvésével, az „alinearitás” és „hipertext” fogalmainak és eljárásainak népszerűsítésével, mondhatni ingyen-reklámjával akarva-akaratlanul az uralkodó felfogásnak tesz szolgálatot, még akkor is, ha szándéka szerint a hagyományosnak nevezhető irodalmi narratívák (és analóg formálási módok), a tulajdonképpeni irodalom s a könyv pozícióit nem kívánja gyöngíteni. (De néha bizony kívánja!)

Ha csak az elmélet magas katedráiról szólnának ezek a szirénhangok, talán valamiféle viasszal be is tömhetnék a fülünket (vagy pusztán kíváncsiságból odakötöztethetnék magunkat az árbochoz). Egy tankönyv esetében azonban a főnti alternatívák kérdésénél mégiscsak többről van szó. Ez nem lehet „magánügy”. Az tudniillik, hogy mire akarjuk, és máris mire neveljük az utánunk jövő nemzedékeket. Pusztán információ-vadászokká, gyűjtögető lényekké-e, vagy éppen ellenkezőleg, az értelemben és keresésében érdekelt felelős személyiségekké. Lehet ezen persze töprengeni keveset vagy sokat is, tudnunk kell azonban, hogy a média nem vár. Efektusaival, a spontaneitás látszatát keltve bizony máris „nevel”: könnyen irányítható masszává gyúrva-darálva a gyanútlan érintetteket. Ha e konyhafőnöki buzgalomhoz még pedagógiai segédlet (és nem kis hinterlandú „logisztika”) is járul, az már azért egy kicsit sok a jóból. Ekkora túlerővel szemben azonban meglehetősen magányos harcosnak tudhatja magát az

ember. Tudhattam mindezidáig én is. De most kezembe került Susan Sontag legújabb, esszéket és beszédek tartalmazó könyve (*Egyidőben*, Európa, 2008), amelynek éppen címadó fejezetében az előbbieken fölvetett problémának szinte klasszikus leírását, és számomra nemcsak szimpatikus, de megkerülhetetlenül fontos értelmezését is adja. Ez ugyan nem pedagógiai gondok mentén, de *ugyanarról* a jelenségről szól, amelyet én is feszegetni próbálok.

Az olvasó kedvéért most én is lemásolok valamit, méghozzá az író nő Nadine Gordimerről szóló (Fokvárosban, majd Johannesburgban elhangzott) 2004. márciusi előadásának vonatkozó részletét-részleteit. Ráadásul (szolidaritásból, az aszkézis – és Esterházy – jegyében) duplán is! (A dupla szöveg mellőzéséért, ami még nyelvi játékokra is ad alkalmat, a szerző szíves elnézését kéri a szerkesztő.) Hajdan, kisiskolás koromban a tanító néni büntetésként rótt ki rám hasonló feladatokat: „Rossz voltál, kétszer kell lemásolnod a sorokat!” Én ezt most önként vállalom, „saját szabadságom terhére”. Valahogy úgy, ahogy az éhségstrájkoló állnak ki valamely ügy mellett. S mindjárt hozzá kell tennem: a szerző gondolatainak, értékrendjének kijáró tisztelem jelzésére is.

E szövegnek már a címe is sokatmondó: *Egyidőben. A regényíró és az erkölcsi gondolkodás*:

„Amióta a legtöbb író szövegszerkesztő programmal dolgozik (ahogy én is), vannak, akik azt mondják, hogy ez új jövőt tár a fikció elé. Okfejtésük a következő. A regénynek abban a formájában, ahogy ismerjük, vége. De sebj, mert jön helyette valami jobb (és demokratikusabb): a hiperregény, amely a számítógép által nyitott nemlineáris, nemszekvenciális térben születik. Ez az új prózamodell megszabadítja az olvasót a hagyományos regény két örökös nyűgétől: a lineáris narratívától és a szerzőtől. Ahelyett, hogy a szerencsétlen olvasó kénytelen lenne szavak egymásutánján át a *mondattal*, bekezdések egymásutánján át a *jelenet* végére jutni, örömmel tapasztalhatja, hogy a számítógépnek hála – idézem – »valódi szabadságot« kap, »felszabadul a sor zsarnoksága alól«.

A hiperregénynek »nincs eleje; reverzibilis; több bejárata van, amelyek közül egyik sem nevezhető ki főbejáratnak«. Az olvasónak nem kell tehát a szerző által diktált lineáris történetet követnie, hanem kedvére navigálhat »a szavak végtelen tengerén«.

Azt hiszem, a legtöbb olvasó – sőt gyakorlatilag minden olvasó – meglepetéssel értesül róla, hogy a strukturált elbeszélés mód – az eleje-közepé-vége alapsémájú hagyományos mesétől a bonyolultabb szerkezetű, nem kronologikus, sokhangú narratíváig – valójában nem örömforrás, hanem az elnyomás egyik formája. Ami azt illeti, az olvasók zömét a fikcióban – mesében, krimiben vagy akár Cervantes, Dosztojevszkij, Jane Austen, Proust, Italo Calvino bonyolult narratíváiban – éppen hogy a történet érdekli leginkább. Elvégre a világot is történetnek – események ok-okozati láncolatának – látjuk, és ezt találjuk benne a legérdekesebbnek. Sokan csakis a történet kedvéért olvasnak. A hiperregény hívei mégis azt állítják, hogy a cselekmény »korlátozó« bennünket és szabadulni akarunk tőle. Hogy lázadunk a történet kimenetelét irányító szerző ősi zsarnoksága ellen, és szeretnénk végre valóban aktív olvasók lenni, akik előtt nyitva áll a lehetőség, hogy a szövegegységeket tetszés szerint átrendezve alternatív folytatások vagy végkifejletek között válogathassunk. Állítólag a hiperregény a maga számtalan lehetőségével és váratlan fejleményével a való életet képezi le, vagyis – gondolom – afféle végső realizmusként kellene üdvözlönnünk.

Ezzel szemben énszerintem nem mások regényét akarjuk megírni helyettük, hanem saját életünket akarjuk rendezni és értelmezni. És az egyik segítségünk abban, hogy értelmezzük az életünket, döntéseket hozunk, értékeket válasszunk, éppen az *egyedi*, hiteles hangú művek nagy összessége, amely nemesíti a szívet és a lelket, megtanít létezni a világban, képviseli és őrzi a nyelv dicsőségét (azaz fejleszti alapvető tudati eszközünket), nevezetesen az *irodalom*.” Telibe találnak Susan Sontag szavai akkor is, amikor arról beszél, hogy a hiperregény, de még inkább annak ideológiája az ún. kulturális demokrácia jelenségkörébe

tartozik, ez pedig a „plutokrata kapitalizmus” kézből tartásának nem kis képmutatásról tanúskodó eszköze és vetülete.

A hiperregény „ellenszenves koncepciója” megvalósulása esetén nem annyira a szerzőt, mint inkább az olvasót fogja fölzálni. A mindenkor olvasókat. Ilyesmit senki más, csakis az irodalom iránt érzéketlen vagy vele szemben egyenesen ellenséges akadémikus körök irodalomkritikája találhatott ki.

S még valamiről nem szabad megfeledkeznünk.

A nyugati világ egyetemén uralgó nézetek mellett (vagy talán még inkább: mögött) a televízió (s hozzátelhetjük: általában a média) által közvetített narratív szisztéma nyomása áll. Ennek túlereje készletbehódásra napjaink divatos irodalomkritikáját is. Két modell szembenállását és versenyt kell tehát látnunk: egyfelől a befejezettség illúzióját adó *történetekét*, másfelől az eleve befejezhetetlen, éppen ezért részleges és töredékes *információkét*. Az egyiket hagyományosan a szépirodalom és a könyv, a másikat az új médiumok s közöttük a televízió képviseli.

Különös paradoxonnak lehetünk tanúi. Az irodalmi fikció, a vége felől megkomponált, zárt (befejezett) történet a benne található „erkölcsi elem”, a „megélt intenzitás” révén egész személyiségünket mozgósítja, mintegy érdekeltté teszi az embert a pusztán „kitalált” bonyodalmak megoldásában, a televízió ezzel szemben, a közvetlenség látszata ellenére is eltávolítja a nézőt, neutralizálja, saját közömbösségébe zárja. Ezt a közönyt, értéksemlegességet, ha semmi más, hát a televízió sajátos „írás-módja”, a reklámok interpunkciója elég ékesszólóan bizonyítja. E logika szerint minden lecserélhető valami másra, bármire és bárkire, csupán nézői lehetünk valaminek, egy „világnak”, amelynek törvényeiről (vagy netán urairól) halvány sejtelmünk sem lehet.

Susan Sontag azonban pontosan megnevezi ezt a világrendet: a „transznacionális kultúráét”, amelybe a globális gazdaság valamennyi szereplőjét, ha tetszik, ha nem bele-rángatják – ennek logikája szerint az

irodalom is csak afféle „kütyü”, pusztán eszköz az információs hálózathoz való csatlakozás érdekében. Kétségtelen, hogy „a XXI. század elején egy hamis irodalmi földrajz bevezetése folyik”. E tényen az sem változtat, hogy a média a fordítás és a különböző adaptációk révén hatalmas lehetőségeket is kínál az íróknak. De egyúttal ideológiát is szállít, amelyet elvár, olyat (s itt ismét hadd idézzem Susan Sontagot), „amely meghaladottnak állítja be a regényíró prófétai és kritikusi, esetleg felforgató szerepét, azon szerepét tehát, hogy elmélyítse és olykor, ha szükséges, *ellenezze* a sorskérdésekben kialakított közös felfogásokat. Éljen a regényíró szerepe!”

E sorok bizony nem egy „sültrealista” fölünyesen lemosolyogható nézőpontját képviselik a jövő zenéjének kikiáltott hiperrealista „irodalommal” szemben. Éppen ellenkezőleg, egy moderneken felnőtt, „a bonyolultabb szerkezetű, nem kronologikus, sokhangú narratívákat” is értékelni tudó, ugyanakkor az „eleje-közepe-vége” alapsémájához, a történetmondáshoz és az író erkölcsi felelősségvállalásához is ragaszkodó

szerzőét. Ha úgy tetszik, egy elitistáét, aki nem szeretne lemondani. Miről is? Több évszázad (évezred?) nem kis munkával létrehozott értékeiről. Nemes egyszerűséggel: az irodalomról és a könyvről. Még akkor sem, ha mindkettő manifeszt vagy burkolt támadásoknak van kitéve, s velük kapcsolatban a jóhiszemű szemlélőben is kérdések sora tolszkzik elő (akár a giliszták eső után a földből). Szolgálólánya-e a könyv a médiának? S az irodalom? Cseréljük be hipertextre? Esetleg némi engedményekkel? Mertartva mindazt, amit a történelem a linearitás jegyében értéként létrehozott benne? S ha már igen: az értékörzés utóvédharcai közben? Vagy a „békés egymás mellett élés” lemondó gesztusával? Netán fölkínálkozva? A „trendi”, a divat kirekesztő logikája, összeférhetetlen természete egyelőre (?) nem nagyon díjazza (s anyagi értelemben sem!) a másképpen gondolkodókat. Úgy látszik, képtelen felismerni, hogy gondolkodni mindig csak másképpen lehet. S hogy mára már letűnt divatok idejéből éppen a másképpen gondolkodók öröksége maradt eleven.

SUHAI PÁL 1945-ben született Bezenyén. Pakson érettségizett, 1968-ban az ELTE BTK magyar-történelem szakán (Eötvös-kollégistaként) kitüntetéses középiskolai tanári diplomát szerzett. Előbb a TIT Budapesti Szervezetében szervezőként dolgozott, majd a 31. sz. Szakmunkásképző Intézetben, illetve a Vas utcai Kereskedelmi Szakközépiskolában tanított. Időközben az OPI-ban tantárgygondozói állást is vállalt. 2005 óta nyugdíjas. Irodalom tankönyvcsaládját a Magyar Tudományos Akadémia 2003-ban Pedagógus Kutatói Pályadíjjal részesítette. A Magyar Írószövetség tagja. Kötetei: *A magunk kenyere* (kortárs költők versantológiája), Szépirodalmi, 1971; *Akár az üldözött* (versek), Magvető, 1984; *Mikszáth Kálmán kritikai kiadás 78. és 80. kötet* (sajtó alá rendezés Rejtő Istvánnal), Akadémiai, 1984, 1987; *Porba írt sorok* (versek), szerzői kiadás, 1994; *Irodalom, művészet az alteritás korában* (tankönyvcsalád, 1–3. kötet), Holnap, 2004; *Kisértetek kora* (versek), Orpheusz, 2005; *Gyermekrajzok* (versek), Holnap, 2007; *Tudósítások a katedréről* (tanulmányok, esszék a közoktatásról), Orpheusz, 2007; *Külön körön* (versek), Napút Káva Téka, 2010; *Bábeli adományok* (irodalmi levelek, esszék, kritikák), Napkút, 2011; *A tükröd én vagyok, nézd* (Válogatás a Búzás Hubával való irodalmi levelezésből), Napút Káva Téka, 2012; *Szigorú napok* (versek), Napkút, 2012; *Vallomás sötétből* (R. M. Rilke hatvankét versének fordítása), Orpheusz, 2014; *Bábeli adottságok* (irodalmi levelek, esszék, kritikák), Napkút, 2014.